

GIMNAZIJA ŠENTVID
LJUBLJANA

KOZOLCI NA SLOVENSKEM

Področje: Etnologija

Raziskovalna naloga

Avtorica: BRINA BREŠKA, 2. letnik

Mentorica: Prof. Mojca Logonder

Medvode, marec 2021

POVZETEK

Slovenski kozolec je ena najpomembnejših znamenitosti in dragocenosti naše kulture in s to raziskovalno nalogo, želim ugotoviti, koliko se ljudje tega zavedajo in prizadevajo za ohranitev takšne pomembne kulturne dediščine. Našo kulturno dediščino bi vsi morali spoznavati, raziskovati in jo tudi uspešno tržiti, biti ponosni na to, kar imamo in ohraniti te specifične znamenitosti tudi za prihodnje rodove. Zaradi pomankanja te zavesti je v prejšnjih desetletjih propadlo veliko kozolcev, ker so ljudje mislili, da je napredek pri pridelavi krme pokazal, da kozolci niso več potrebni. Tako so začele te posebne stavbe, ki so dajale pečat naši krajini propadati. Izgubili pa smo tudi drugi najstarejši kozolec na slovenskem etničnem ozemlju in s tem tudi na celem svetu. Naši kozolci so tako unikatni, da jih težko najdeš kje drugje, zato je še bolj pomembno, da jih sproti obnovljamo in ohranjamo. Tega so se začeli zavedati tudi na področju etnologije in tako so v občinah Bohinj in Kranjska gora, ki sta zaznali turistični potencial ohranjanja kozolcev na podeželju uvedli spodbude za obnavljanje in rabo kozolcev v kmetijstvu.

Večina nas pozna temeljni namen kozolcev in kako izgledajo, ampak o tej leseni sušilni napravi je še veliko drugih pomembnih podatkov in detajlov. V raziskovalni nalogi predstavljam vse od nastanka kozolca, do njegovih raznovrstnih namenov, izgleda, kako se med seboj razlikujejo glede na gradnjo in rabo ter na podlagi kraja nastanka in seveda, kaj kozolec predstavlja in nam pomeni danes.

Naredila sem tudi kratko anketo, z osnovnimi vprašanji o kozolcih, z namenom, da bi ugotovila koliko ljudje poznajo kozolce na Slovenskem in se zavedajo pomena te kulturne dediščine in njenega ohranjanja za prihodnje generacije. Saj kozolec ni le eden od »muzejskih eksponatov« na terenu, ampak je tesno povezan z navadami ljudi in njihovim življenjem na določenem območju. Daje pečat določeni pokrajini, opozarja na način življenja in nam pove veliko – vse od načinov kmetovanja do ostalih dejavnosti, s katerimi so se na določenem območju preživljali. Ob tem pa so kozolci sestavni del pokrajine in ji dajejo poseben pečat na področju turizma.

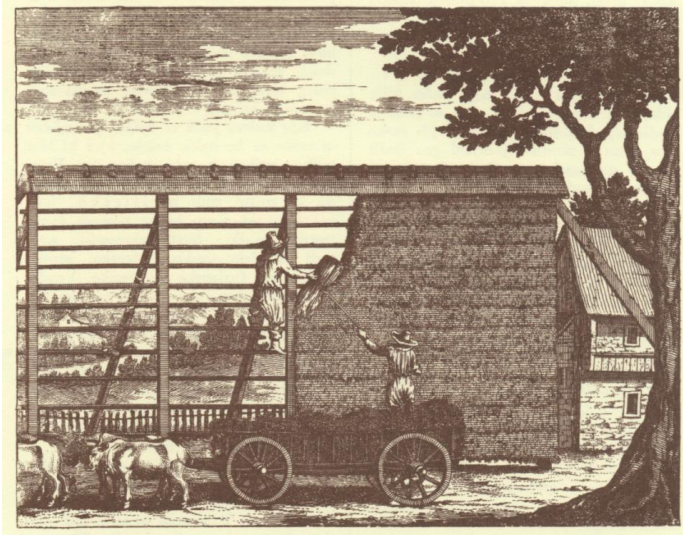
Ključne besede: kozolec, kulturna dediščina, Slovenija, toplar, arhitektura, seno, kmetje, kmetija.

KAZALO VSEBINA

POVZETEK	2
1. UVOD	4
2. TEORETIČNI DEL NALOGE	5
2.1. KAJ JE KOZOLEC IN ZAKAJ SO JIH GRADILI?	5
2.2. SESTAVNI DELI KOZOLCA.....	6
2.3. VRSTE IN TIPI KOZOLCEV	7
STEGNJENI KOZOLEC	7
DVOJNI VEZANI KOZOLEC ALI »TOPLAR«	8
KOZOLEC NA KOZLA ALI PSA.....	9
PRISLONJEN KOZOLEC	10
KOZOLEC BREZ STREHE.....	10
2.4. MAROVŠKOV KOZOLEC	10
2.5. DEŽELA KOZOLCEV	11
2.6. KOZOLCI DANES.....	12
2.7. KOZOLCI V RAZLIČNIH KRAJIH SLOVENIJE	13
KAKŠNE KOZOLCE SO GRADILI PO SLOVENIJI IN KATERI TIPI SO NAJPOGOSTEJŠI?	13
KAKO JE PODNEBJE IN KOLIČINA PADAVIN TER LOKALNI NARAVNI MATERIALI VPLIVALA NA GRADNJO IN IZGLED KOZOLCA?	13
ALI JE KOZOLEC TUDI STATUSNI SIMBOL BOGASTVA KMETIJE S ŠTEVILOM »ŠTANTOV«?	14
3. ANKETA – EMPIRIČNI DEL NALOGE	15
3.1. CILJI.....	15
3.2. HIPOTEZE.....	15
3.3. OPIS VZORCA.....	16
4. REZULTATI IN RAZPRAVA	17
5. ZAKLJUČEK	22
6. LITERATURA IN VIRI	23
KAZALO SLIK.....	24
KAZALO GRAFIKONOV	24

1. UVOD

»Sem se spravi požeto žito, da se posuši, kajti da bi se sušilo na polju, kakor je navada v drugih deželah, tega ne dopušča čas, zlasti, ker se tu polje, brž ko je požeto, znova preorje in poseje ...« (Valvasor, 1689, str. 18). To so besede Janeza

Slika 1: Slika kozolca v Slavi vojvodine Kranjske

Vajkarda Valvasorja, ki je kozolec in njegovo pomembnost za nas Slovence, omenil in upodobil v svojem znamenitem delu, Slava vojvodine Kranjske že davnega leta 1689. Že takrat je kozolec predstavljal nekaj ključnega za nas Slovence in Slovenijo. Čeprav danes ta pomembnost počasi upada in nekateri kozolce podirajo, zamenjujejo z baliranjem sena

ter zato ne obnavljajo starih kozolcev, je še vedno fenomen naše kulturne dediščine in daje poseben pečat naši pokrajini. In ljudje se vse bolj zavedajo, da njegov namen ni le sušenje sena, ampak je uporaben tudi v turizmu in na področju ekonomije.

V nalogi sem poleg opisa kozolca v teoretičnem delu raziskovala razlike med kozolci glede na kraj nastanka v praktičnem delu. Vedela sem, da se kozolci med seboj razlikujejo, a me je zanimalo zakaj so se v različnih krajih različno razvili. Mislim, da je razlog za te spremembe v načinu življenja v različnih krajih, torej vpliv njihovih kultur in navad, uporaba naravnih materialov, ki so jih našli v okolici in vpliv tamkajšnjega podnebja. V knjigi o kozolcih in na spletu sem prebrala in preiskala veliko strani, ki so bile povezane z razvojem kozolca v različnih krajih Slovenije. Na podlagi tega sem prišla do mojih ugotovitev, ki so potrdile oz. ovrgle mojo hipotezo.

Hipoteza 1: Na razvoj kozolca so vplivale navade in kulture kraja v katerem je nastal.

Hipoteza 2: Na razvoj kozolca so vplivali materiali v okolici, ki so jih uporabili za njegovo gradnjo.

Hipoteza 3: Na razvoj kozolca so vplivale temperature in podnebje kraja nastanka.

2. TEORETIČNI DEL NALOGE

2.1. KAJ JE KOZOLEC IN ZAKAJ SO JIH GRADILI?

Kozolec je lesen samostojen ali ob drugo gospodarsko poslopje naslonjen objekt za sušenje krme in trave za živino, ki je značilen za slovensko podeželje in arhitekturo. Stoji v sklopu z domačijo ali ločeno na polju in travniku. Največ jih najdemo v Sloveniji, približno 80%, ostali pa so postavljeni na območjih slovenske manjšine v Avstriji, Italiji in tudi na Hrvaškem. V Franciji, Švici, na Finskem, Norveškem in tudi na Kitajskem in Japonskem se izsledijo kozolci, ki niso ravno taki kot jih poznamo pri nas, vsaj ne v celoti, ampak vseeno služijo enakim namenom. Poleg sušenja se večje kozolce uporablja tudi za shranjevanje kmetijskih naprav, vozov, orodij in pridelkov. Nekateri imajo pod njimi skopano tudi vinjsko klet, primerni pa so tudi za družabna srečanja in zabave. (Wikipedia, 2019) (Wikipedia, 2020) (Bezgovšek & Cokan, 2017) (Dular, 2014)

Prvi kozolci so se začeli v Sloveniji pojavljati že pred 300 leti. Kmetje so potrebovali pomoč pri sušenju sena, žita in drugih pridelkov, zato so vzeli priložnost in si iz lesa in drugih materialov v okolici zgradili preprosto stojalo za sušenje. Na začetku so prevladali kozolci brez strehe, ki so bili zelo preprosti in lahki za postavitev. Takrat so jih prestavljali iz njive na njivo, zato je bila taka konstrukcija zelo primerna. Čez čas je njihova zahtevnost postajala vedno bolj zapletena. Kmetom so kozolce začeli postavljati bolj izkušeni tesarji, ki so vanje vložili veliko dela, da bi lahko pokazali svoje mojstrovine in tesarske sposobnosti. (Hazler, 2004) (Dular, 2014)

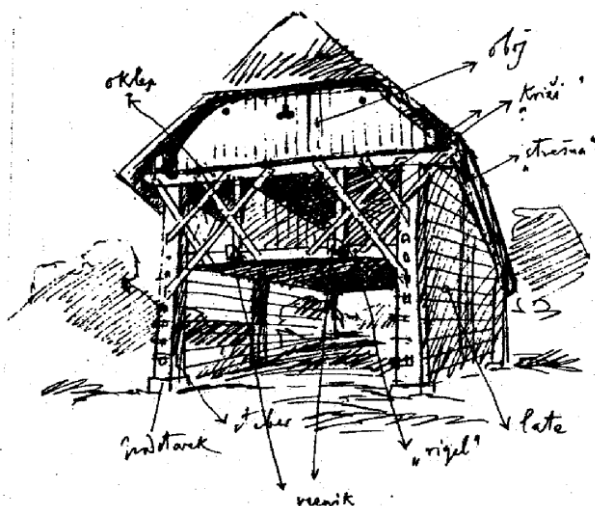

Slika 2: Kozolec v Sloveniji

Njihova raznolikost je počasi postajala vedno večja, saj je imel vsak lastnik različen okus in želje. Zelo pomemben pa je bil tudi družbeni položaj lastnikov, graditeljev in uporabnikov, ki se je kazal na likovnem krašenju kozolcev, na uporabljenih materialih, velikosti in zasnovi. Prvi poskusi okraševanja kozolcev so se začeli v začetku 19. stoletja. Sprva so jih opremljali z ozkimi funkcionalnimi okvirji, ne dolgo zatem pa so pričeli z obdelavo detajlov in okraskov. Največkrat so upodabljali živalske, rastlinske in človeške podobe. (Hazler, 2004)

2.2. SESTAVNI DELI KOZOLCA

Bistven del kozolca tvorijo močni koli in vodoravno položeni drogovi. Koli ali tako imenovani stebri so po navadi narejeni iz zelo kvalitetnega in obstojnega lesa (npr. hrast), lahko pa tudi naletimo na kamnite stebre ali betonske, ki nam zagotavljajo še več podpore. Pritrjeni so ali v tla ali pa na kos izoblikovanega kamna, lahko tudi

Slika 3: Sestavni deli kozolca

lesa, ki da kozolcu še dodatno oporo. Nekateri imajo poleg kolov tudi podporne stebre, to so največkrat enojni kozolci, kateri pomagajo stebru pri premagovanju obremenitve vetra. V kolih so enakomerno razporejene štirioglate luknje v katerih so položeni in pritrjeni drogovi. Največkrat so to tanjša smrekova debla. (Bezgovšek & Cokan, 2017)

Med sestavne dele kozolca, spadajo tudi okna. To so oddelki med dvema sosednjima stebroma. Število oken je pokazalo kako velika in razkošna je bila kmetija. Večje število oddelkov na kozolcu je pomenilo, večja kmetija, večje njive, več pridelka, več premoženja. (Bezgovšek & Cokan, 2017)

Za gradnjo zelo preprostega kozolca je to vse kar potrebuješ, lahko pa dodaš tudi streho, ki je narejena iz slame ali lesenih deščic, obnovljene pa so narejene iz opek, ali pa iz kakšnih bolj odpornih materialov. Čez čas pa so začeli povezovati dva enojna kozolca s skupno streho. Tako dobimo dvojni kozolec ali toplar, ki je bolj kompliciran in zahteven za postavitve. Sestavljen je iz številnih nosilnih in nošenih delov. (Bezgovšek & Cokan, 2017) (Ekokmetija Galovšek)

2.3. VRSTE IN TIPI KOZOLCEV

Kot sem še prej omenila je čez čas nastajalo vedno več različnih vrst kozolcev. Povečevali in združevali so jih za večji shranjevalni in sušilni prostor, dodajali so jim nadstreške, za manjšo porabo materiala so jih začeli združevati z drugimi objekti... Tako dobimo šest različnih tipov kozolcev: enojni ali stegnjeni, dvojni stegnjeni, toplar, kozolec brez strehe, kozolec na kozla ali psa in prislonjen kozolec. (Wikipedia, 2019)

STEGNJENI KOZOLEC

Enojni ali stegnjeni kozolec je sestavljen iz samo ene vrste stebrov, ki so lahko leseni ali zidani in v njih pritrjenih drogov. Imajo ozko strešico, ki je bila včasih narejena iz slame, v nekaterih pokrajinah (npr. Bohinj) iz lesenih deščic, danes pa večinoma iz opek ali pa je zidana. Med seboj se razlikujejo po številu oken, s katerimi označujemo velikost enojnega kozolca. Lahko jih vidimo s samo 2-3 oddelkov, nekateri pa imajo samo enega. Taki so zelo redki in po navadi pripadajo zelo majhni kmetiji. Največkrat opazimo kozolce s 4-10 oken, zelo velike kmetije pa jih lahko imajo celo več. (Bezgovšek & Cokan, 2017) (Dular, 2014) (Lekše, 2014)

Slika 5: Enojni kozolec

Slika 4: Dvojni stegnjeni kozolec

Tak tip kozolca je sestavljen iz samo ene vrste stebrov, ki so lahko leseni ali zidani in v njih pritrjenih drogov. Imajo ozko strešico, ki je bila včasih narejena iz slame, v nekaterih pokrajinah (npr. Bohinj) iz lesenih deščic, danes pa večinoma iz opek ali pa je zidana. Med seboj se razlikujejo po številu oken, s katerimi označujemo velikost enojnega kozolca. Lahko jih vidimo s samo 2-3 oddelkov, nekateri pa imajo samo enega. Taki so zelo redki in po navadi pripadajo zelo majhni kmetiji. Največkrat opazimo kozolce s 4-10 oken, zelo velike kmetije pa jih lahko imajo celo več. (Bezgovšek & Cokan, 2017) (Lekše, 2014)

Z razširjenjem enojnega stegnjenega kozolca pa dobimo dvojni stegnjeni. Ko so imeli dva enojna kozolca postavljena drug zraven drugega, so ju samo povezali z nekaj vodoravnimi drogovi. S tem se dobi veliko dodatnega prostora, ki se ga lahko zelo koristno uporabi za shrambo najrazličnejših stvari.

DVOJNI VEZANI KOZOLEC ALI »TOPLAR«

Vezani kozolec, ki mu na Dolenjskem pravijo toplar je razvita verzija dvojno stegnjenega kozolca, ki je nastal, zaradi potrebe po več gospodarskih funkcij v eni stavbi. Tukaj sta sosednja kozolca povezana s skupno in veliko večjo in širšo streho. Taka oblika je samo značilna za slovensko območje in jo težko najdemo drugje po svetu. (Bezgovšek & Cokan, 2017) (Dular, 2014)

Notranji del je razdeljen na tri dele, spodnji, srednji in zgornji prostor. Spodnji prostor je bil namenjen za shranjevanje pridelkov, sena, orodij in vozov. Ob slabem vremenu so kmetje notri zapeljali kar s polnim vozom sena, žita ali stelje. Shranjevanju sena sta bila namenjena tudi srednji in zgornji del kozolca, ki sta bila po navadi narejena s križno vezanimi tramovi, redko deskami. Srednji je bil namenjen za boljše seno, zgornji pa za slabše. Nekateri imajo pod kozolcem skopano še vinsko klet, ki jim nudi še eno dodatno funkcijo. (Lekše, 2014) (Bezgovšek & Cokan, 2017)

Slika 6: Dvojni vezani kozolec

Tudi tukaj so se kozolci razlikovali po obliki in velikosti, na katere so vplivale potrebe kmetije. Najpogosteje so bili toplarji vezani v dva »štanta«, kar pomeni da so imeli na vsaki strani dva okna. Nekateri so kozolce potrebovali samo za sušenje, nekateri pa so jih uporabljali tudi za

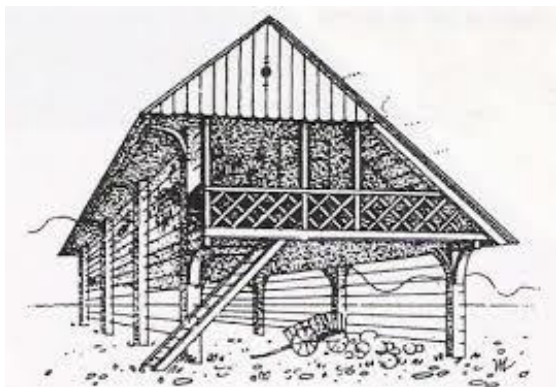
shranjevanje. Tako so se začeli razlikovati toplarji tudi po obliki, saj so tisti kmetje, ki so jih uporabljali za sušenje imeli večji stegnjeni del, tisti, ki pa so ga uporabljali še za shranjevanje pa so imeli večji vezani del. Kdaj so mu dodali tudi dodatni enojni del - rep ali par repov na enega ali več oken, da dobijo še več prostora za sušenje. Poleg tega pa so se toplarji razvili še v veliko drugih oblik, npr. nizki kozolec, ki je

po izgledu skoraj identičen navadnemu, vendar nima osrednjega dela, torej ima samo pritlični in zgornji. (Hazler, 2004) (Lekše, 2014)

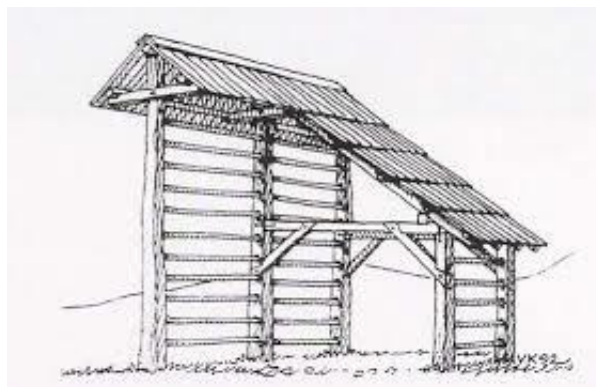
KOZOLEC NA KOZLA ALI PSA

Na Notranjskem imenovan kozolec na kozla in na Dolenjskem kozolec na psa, je zelo posebna oblika kozolca. Na veliko stran toplarja so prislonili podstrešek ali plašč, ki se je raztegnil po vsej dolžini kozolca. Po navadi imajo samo dva do štiri štante, malokdaj več, saj te kmetije niso imele prav veliko žita. Za shrambo sena ima ta kozolec prostor zgoraj, v srednjem ali zgornjem delu. Včasih so ga shranjevali tudi spodaj na tleh. (Dular, 2014) (Bezgovšek & Cokan, 2017) (Lekše, 2014)

Podstreške so dodajali tudi enojnim ali stegnjenim kozolcem. Uveljavili so se povsod na Gorenjskem, na Dolenjskem, ob Savi in v Savinjski dolini. Tudi tej so imeli malo število oken in niso imeli velikih zalog žita, čeprav se kdaj najde kakšne ki imajo do

Slika 8: Kozolec na kozla ali psa

Slika 7: Enojni kozolec z nadstreškom

deset ali več štantov. Tukaj je bil plašč raztegnjen samo do polovice velike strani. Po izgledu je zelo podoben kozolcu na psa, ampak se močno razlikujeta, še posebej v namembnosti. Oba sta namenjena sušenju, ampak kozolec na psa ima še možnost shranjevanja pridelkov in žita, enojni kozolec s plaščem pa je namenjen samo za zasilno shranjevanje. Občasno naletimo na take kozolce, ki imajo prostor v nadstropju plašča namenjen za shranjevanje, ki je po navadi zagrajen z lesenimi deščicami. Tak primer je npr. Dolenjski stegnjeni kozolec s plaščem, ki ima prav ta namen. (Lekše, 2014) (Bezgovšek & Cokan, 2017)

PRISLONJEN KOZOLEC

Prislonjen kozolec nam že po imenu pove, da ga ne moremo uvrščati med samostojne stavbe. Štant po Štajersko, je zgrajen iz ene vrste oken, ki ne stojijo samostojno, ampak so povezani ali naslonjeni na drugo poslopje, navadno skedenj ali hlev. (Lekše, 2014)

Slika 9: Prislonjen kozolec

Na vzhodnem Štajerskem pa so značilni stogi, late s stebriči, ki so zelo podobni prislonjenim kozolcem. Stogi so kot del hleva ali

hiše na katerih sušijo le koruzo. Najdemo jih tudi v Bohinju, kjer imajo kmetje poleg hleva za živino, še manjši skedenj na katerem je prislonjen kozolec. (Lekše, 2014)

KOZOLEC BREZ STREHE

Slika 10: Kozolec brez strehe

Kozolci brez strehe so narejeni iz zelo tankih, po navadi neobdelanih stebrov, saj so bili namenjeni za hitro postavitve. Takrat so kmetje kozolce pustili na njivi samo za obdobje žetve, na koncu pa so ga hitro podrli in ga peljali

domov. Občasno imajo nekatere kmetije take kozolce postavljene vso leto, veliko primerov je v Soški dolini. (Bezgovšek & Cokan, 2017)

2.4. MAROVŠKOV KOZOLEC

Kozolec, ki je del domačije Marovšek, stoji na nadmorski višini 472 metrov v slovenjegraški kotlini oziroma v Mislinjski dolini. Je spomenik lokalnega pomena, ki se nahaja zahodno od domačije. Je dvojni vezani kozolec ali toplar, ki ima obliko grškega križa. Streha je somerna dvokapnica, streha z dvema poševnima ploskvama, ki se stikata na slemenu. Je tudi dekorativno bogat in ima številne oblikovne detajle. (Lukić, 2010)

Je eden redkih ohranjenih kozolcev, ki ima tloris v obliki enakokrakega križa. Na svetu naj bi obstajala še dva s tako obliko, ta pa je med njimi najbolj konstrukcijsko in oblikovno razvit, saj je ohranil svojo prvotno funkcijo sušenja in shranjevanja. Predstavlja del uspešnega kmečkega gospodarstva, ki se ukvarja s hmeljarstvom in je izreden primer pričevanja o človeški ustvarjalnosti na tem območju. (Lukić, 2010)

Slika 11: Marovškov kozolec

Zaradi pomena toplarjev na tem območju so začeli projekt Toplarji v Mislinjski dolini, s katerim so želeli opozoriti na pomen ohranjanja kulturne dediščine kraja. Naredili so makete kozolcev, med njimi tudi Marovškovega kozolca, s katerimi so želeli promovirati dediščino ljudskega stavbarstva

in opozoriti lastnike na vzdrževanje in ohranjanje kozolcev. Cilj projekta je bil tudi nadaljevati z dejavnostmi, s katerimi bi vključili kozolce v turistično ponudbo Mislinjske doline. (Lukić, 2010)

2.5. DEŽELA KOZOLCEV

Dežela kozolcev je muzej kozolcev na prostem v bližini Šentruperta v dolini reke Mirne na Dolenjskem. Predstavljenih je 19 sušilnih naprav, ki prikazujejo razvoj kozolca v časovnem, prostorskem in socialnem pomenu. Prikazan je razvoj od najpreprostejše oblike sušil do najbolj razvitih toplarjev. (Bezgovšek & Cokan, 2017) (Wikipedia, 2018)

Slika 12: Logotip Dežele kozolcev

Namen muzeja je da ljudi seznanimo s pomembnostjo in razvojem slovenskega kozolca. Zaradi izgubljanja njegovega prvotnega pomena, lahko hitro pride do propadanja in s tem izgubljanja pomembne slovenske kulturne dediščine. Predstavljene pa so tudi druge etnološke vsebine, od košnje do spravila sena in

žit. Organizirajo tudi poroke, delavnice in kulturne prireditve. (Wikipedia, 2018) (Bezgovšek & Cokan, 2017) (Lekše, 2014)

Med kozolci je speljana 1 km sprehajalna pot, ob kateri je postavljenih šest značilnih tipov kozolcev: trije enojni (enojni, enojni s plaščem in enojni vzporedni ali dvojni stegnjeni) in trije dvojni (nizki, kozolec na kozla in toplar). Med njimi je postavljen tudi kozolec iz leta 1795, ki je tam najstarejši. To je Lukatov toplar, ki je tam tudi edini pokriti s slamo. V bližini parka pa stoji tudi Simončičev toplar, ki je edini kozolec v Sloveniji s statusom kulturnega spomenika državnega pomena. (Lekše, 2014) (Wikipedia, 2018) (Bezgovšek & Cokan, 2017)

2.6. KOZOLCI DANES

Prvotni namen uporabe kozolca je bilo shranjevanje in sušenje pridelkov, danes pa ima kozolce poleg prostorskega, še veliko drugih, bolj sodobnih namenov. Lasniki so jih začeli uporabljati za nadstreške za parkirišča, za turizem, uporabljeni so kot pokrivala vrtnih miz, pod njimi se vrstijo najrazličnejše zabave in družabna srečanja, tako da lahko že rečemo, da so mnogi današnji kozolci namenjeni samo za luksuz. Kolikor časa jih bodo ljudje bili pripravljeni vzdrževati in obnavljati bodo obstajali in stali na naših tleh. (Mehle, 2013) (Vogel, 2013) (K.Ž, 2015)

Slovenija je po svetu znana po svojih naravnih lepotah, bujno zelenih gozdovih, goratih Alpah in travnikih, poleg tega pa je njena pokrajina polna umetnosti, ki potrjujejo njeno podeželsko dediščino. Med njimi se skriva tudi kozolec, ki je danes spomenik kulture človeka, spomenik domače tesarske tradicije in slovenske arhitekture.

Slika 13: Kozolec danes

Slika 14: Kozolec uporabljen za druženje

2.7. KOZOLCI V RAZLIČNIH KRAJIH SLOVENIJE

Poleg opisa kozolca, sem se še odločila, da bi raziskala razlike med kozolci na podlagi kraja njihovega nastanka, torej iz kje v Sloveniji izhajajo. V knjigi »Kozolci na Slovenskem« sem predvsem našla kakšni kozolci se nahajajo v določenih pokrajinah in značilnosti posameznih kozolcev, na spletu pa sem poiskala še ostale razlike, ki so pomembne za različen razvoj kozolca na različnih slovenskih območjih.

KAKŠNE KOZOLCE SO GRADILI PO SLOVENIJI IN KATERI TIPI SO NAJPOGOSTEJŠI?

V Sloveniji najbolj prevladujejo toplarji, torej dvojni vezani kozolci in kozolci na kozla ali psa. Dvojne kozolce se predvsem najde na Dolenjskem, na jugozahodnem Štajerskem, delu severne Primorske, v Škofjeloškem hribovju, na Notranjskem, v Beli krajini in na Slovenskem in Avstrijskem Koroškem. Najštevilnejši so seveda toplarji, med njimi pa se najde tudi veliko kozolcev na kozla. Enojni kozolci pa prevladujejo v Gornji Savski dolini, na Sorškem in Kranjskem polju in drugod po Sloveniji. (Hazler, 2004)

KAKO JE PODNEBJE IN KOLIČINA PADAVIN TER LOKALNI NARAVNI MATERIALI VPLIVALA NA GRADNJO IN IZGLED KOZOLCA?

Prva razlika, na katero sem naletela, je bila v gradnji strehe, torej iz katerih materialov je bila streha zgrajena, da je ustrezala podnebnim razmeram pokrajine. Pri sestavnih delih kozolca imam opisano, da so imeli kozolci predvsem strehe iz slame, po nekod pa so strehe utrdili in jih naredili iz lesenih deščic. Take strehe najdemo v Bohinju, saj je za to območje značilen pogost dež in slabo vreme. V takih razmerah slamnata streha sigurno ne bi zdržala, zato je bilo potrebno poiskati kakšne odpornejše in močnejše materiale za gradnjo. (Bezgovšek & Cokan, 2017) (Ekokmetija Galovšek)

Seveda so se razlikovali tudi v materialih za gradnjo stebrov. Poleg lesenih so postavljali tudi kozolce z zidanimi stebri, ki pa so najbolj značilni na Koroškem, območju Avstrije, v Škofji Loki, na Tolminskem, v Beneški Sloveniji in na vzhodu Slovenije. Najverjetneje so tam gradili kamnite stebre zaradi podnebnih vplivov ali pa ker so bili materiali (kamen) za njihovo gradnjo tam prevladujoči. Seveda to ni edini razlog, da so stebri kamniti, saj danes vedno več obnavljajo kozolce z močnejšimi materiali. Npr. v Zgornjih in Spodnjih Bitnjah pri Kranju, prevladujejo enojni kozolci, ki so jih zaradi propadanja obnovili z zidanimi stebri. (Ekokmetija Galovšek)

Oblika in velikost kozolca pa se razlikuje tudi zaradi letnih časov in vpliva tamkajšnje temperature. Tam kjer so bile temperature višje čez zimske čase in zime niso bile tako hude, potreba po hitrem sušenju in shranjevanju ni bila tako veliko, kot tam, kjer so bile zime mile in pridelki niso potrebovali zaščite za hitrejše sušenje. Zaradi tega so se na območjih z nižjimi temperaturami, bolj razvili večji in daljši kozolci, torej kozolci z večjim številom oken, kar je pomenilo, da so imeli več prostora za sušenje in shranjevanje pridelkov. Primer območja, kjer se zaradi temperatur ni razvilo veliko toplarjev in večjih kozolcev je primorska. Tam so zime mile in temperature so čez celo leto dovolj visoke, da so se pridelki normalno posušili. Če bi opazovali kakšni kozolci prevladujejo tam, bi sigurno ugotovili, da je večina kozolcev na tem območju enojnih, če pa so kakšni dvojni, pa sigurno niso zelo veliki. (Ekokmetija Galovšek)

ALI JE KOZOLEC TUDI STATUSNI SIMBOL BOGASTVA KMETIJE S ŠTEVILOM »ŠTANTOV«?

Na obliko kozolca je v veliki meri vplival družbeni položaj lastnika, torej njegovo premoženje. To se je definitivno kazalo v krašenju in njegovi velikosti, saj je premoženje kmeta, vplivalo tudi na velikost kmetije in posesti. Večje kmetije so potrebovale večje kozolce, z več »štanti« ali okni in so tako navzven kazale, da je njihov pridelek večji, zato potrebujejo več prostora za njegovo shranjevanje. Kljub temu, da na tip in velikost kozolca ne vpliva kraj postavitve, ampak tudi to, koliko pridelka bo tam potrebno sušiti, je to vseeno pomemben podatek za razvoj kozolca. (Hazler, 2004)

3. ANKETA – EMPIRIČNI DEL NALOGE

Za raziskovalni del sem naredila tudi anketo, s katero sem na podlagi najpomembnejših podatkov o kozolcih na Slovenskem, želela ugotoviti koliko ljudi poznajo in cenijo kozolce. Postavila sem si nekaj hipotez, ki jih bom v nadaljevanju dokazala ali ovrgla.

3.1. CILJI

V teoretičnem delu sem odgovorila na naslednja raziskovalna vprašanja:

Kaj je kozolec in zakaj so jih gradili?

Kateri so sestavni deli kozolca in kakšne vrste in tipe kozolcev poznamo?

Kakšni so kozolci v različnih krajih Slovenije, kateri so najbolj poznani, kateri tipi so najpogostejši?

Kako so podnebje, količina padavin, lokalni naravni materiali vplivali na gradnjo in izgled kozolca?

Ali je kozolec tudi statusni simbol bogastva kmetije s številom »štantov«?

V empiričnem delu pa sem odgovorila na naslednja raziskovalna vprašanja:

Kolikšen delež anketirancev pozna kozolce in njihovo rabo ter njihovo zgodovino?

Kako se Slovenci zavedajo pomena kozolcev za našo kulturo dediščino?

Koliko ljudi poznajo različne tipe kozolcev?

Kakšni so pogledi anketirancev na prihodnost kozolcev na Slovenskem?

3.2. HIPOTEZE

Hipoteza 1: Več kot polovica anketirancev se ne spozna na kozolce na Slovenskem

Hipoteza 2: Večina anketiranih slabo pozna zgodovino kozolcev

Hipoteza 3: Kozolci so pomembni za Slovenijo

Hipoteza 4: Kozolci se uporabljajo za prvotni namen sušenja pridelkov

Hipoteza 5: Ljudje slabo poznajo različne tipe kozolcev

Hipoteza 6: Kozolci se bodo na Slovenskem ohranili za prihodnje rodove

3.3. OPIS VZORCA

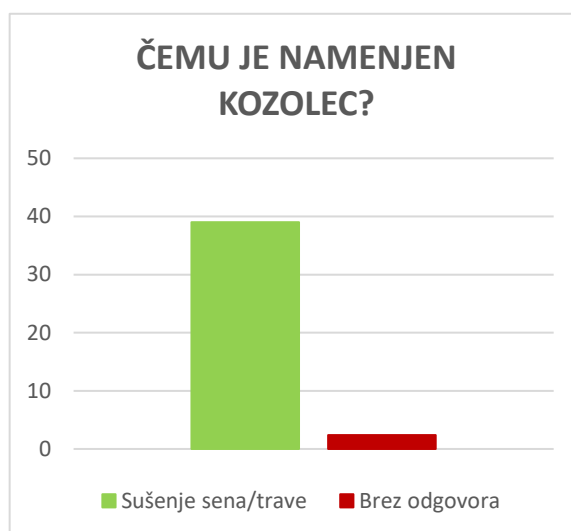
Vzorec preiskovancev je bil majhen, saj mi je epidemija koronavirusa otežila raziskovanje. Tako sem bila namesto načrtovane fizične ankete prisiljena izvesti spletno anketo z zagotovljeno anonimnostjo vprašanih, kar pa je bilo povezano tudi s tem, da so mnogi anketo le odprli, nanjo pa niso odgovorili. Čeprav sem dobila le 44 vrnjenih vprašalnikov menim, da sem s pošiljanjem spletne ankete pri mnogih vzbudila zanimanje za kozolce in večjo pozornost tem posebnim stavbam v naši pokrajini v prihodnje. Na anketo je torej odgovorilo le 44 ljudi. Od tega je bilo 68% žensk in 32% moških. Povprečna starost je bila 22.9. let. Od 44 zbranih odgovorov jih od tega 19 živi na podeželju, 22 v predmestju in le trije v mestu. Tako vidimo, da vzorec ni reprezentativen, saj so na anketo v večji meri odgovarjali mladi, saj je bilo v vzorcu dobri dve tretjini žensk ...kar ne ustreza povsem stanju v populaciji.

4. REZULTATI IN RAZPRAVA

Hipoteza 1: Več kot polovica anketirancev se ne spozna na kozolce na Slovenskem.

Grafikon 2: Ali veste kaj je kozolec?

Grafikon 1: Čemu je namenjen kozolec?

Delež ljudi, ki se spozna in ve glavne lastnosti o kozolcih, je zelo majhen. Vsak anketiranec pa bo vedel vsaj kaj je kozolec in kakšen je njegov namen. Ne glede na starostno skupino, kraj bivanja, spol so vsi anketiranci odgovorili, da vejo kaj je kozolec. Ne glede na majhno razliko v odgovorih so vsi anketiranci pravilno ugotovili namen kozolca in sicer za sušenje pridelkov.

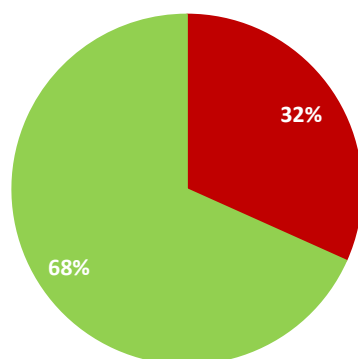
Hipotezo na osnovi rezultatov lahko ovržem. Ovržem predvidevanje, da več kot polovica vprašanih ne ve nič o kozolcih na Slovenskem. Izkazalo se je, da je bilo večina odgovorov pravih, torej vedo, kaj so kozolci in kako izgledajo pa tudi čemu služijo. Vendar odgovori ne povedo ali se res le majhen delež anketirancev popolnoma spozna na kozolce oziroma kako dobro jih poznajo.

Menim pa, da če bi bil vzorec večji in če bi bila starostna skupina bolj raznolika bi bil delež pravih odgovorov večji, saj se po mojem mnenju starejši ljudje bolj spoznajo na preteklost in zgodovino. Ugotovila sem pa tudi, da ne glede na to kje živiš, ali je to v mestu ali podeželju, se rezultati ne razlikujejo prav dosti, saj je v zadnjih časih meja med mestom in podeželjem vedno bolj zabrisana. Večina nas večji del dneva preživi v mestu v službi ali v šoli, malo se jih še ukvarja s tradicionalnim kmetijstvom in zato ne poznajo več navad sušenja trave in pridelkov za prehrano živali in ljudi.

Hipoteza 2: Večina anketiranih slabo pozna zgodovino kozolcev. Predvidela sem, da mnogi mladi ne vedo, kdaj so kozolci nastali.

PRED KOLIKO LETI JE NASTAL PRVI KOZOLEC NA SLOVENSKEM?

■ manj kot 50 let ■ 50 -99 let ■ 100-200 let ■ več kot 200 let

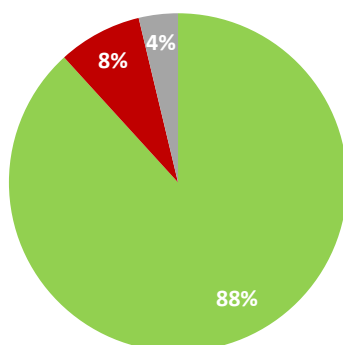
Grafikon 3: Pred koliko leti je nastal prvi kozolec na Slovenskem?

Hipoteza 2 je ovržena. Večina anketiranih, čeprav so mladi, dobro ve, da so kozolci nastali že pred več kot 200 leti. Razloge za to, da pretežno mladi to vedo, čeprav se sami ne ukvarjajo s kmetijstvom in v svojem življenju niso uporabljali kozolcev je v tem, da gre pretežno za moje vrstnike gimnazijce, ki so bolj sposoben del populacije in več ve, zato so tudi izbrali najzahtevnejšo šolo z gimnazijskim programom. Drug razlog je verjetno v dobrih učiteljih zgodovine, ki so mlade naučili marsikaj o preteklosti na Slovenskem. Tretji razlog pa vidim predvsem v tem, da so kozolci tako poznani in specifični za naše kraje, da jih nikjer drugje še niso videli, zato so pritegnili njihov interes.

Hipoteza 3: Kozolci so pomembni za Slovenijo.

ALI MISLITE, DA SO KOZOLCI POMEMBNI ZA SLOVENIJO?

■ da ■ ne ■ ne vem

Grafikon 4: Ali mislite, da so kozolci pomembni za Slovenijo?

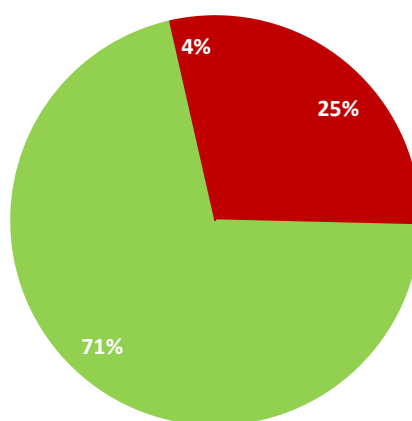
Hipoteza je potrjena, saj večina vprašanih (kar 88 %) meni, da so kozolci pomembni za Slovenijo. Zavedajo se, da dajejo poseben pečat našemu podežlju, da imajo zgodovinsko in tudi uporabno vrednost.

Razloge, zakaj mladi v vzorcu prepoznavajo kozolce kot pomemben del kulturne dediščine našega prostora vidim spet v tem, da gre za bolj sposoben del populacije, ki več ve, zato so tudi izbrali najzahtevnejšo šolo z gimnazijskim programom. Drug razlog je verjetno spet v dobrih učiteljih zgodovine, ki so mlade naučili marsikaj o preteklosti na Slovenskem. Tretji razlog pa vidim v tem, da mladi vidijo, da so kozolci pomembni prepoznavni znak v turizmu in ker se je že med prvim valom pandemije koronavirusa več potovalo po naši Sloveniji so videli, da gre za pomemben element promocije dežele, predvsem pri prepoznavnosti specifik kraja in da ti objekti prinesejo precej zanimanja pri tujcih, ki obišejo Slovenijo. Videli so, da so mnoge v turizmu orientirane občine npr. Bohinj in Kranjska gora veliko sredstev in truda namenile ohranjanju in obnavljanju teh objektov in se začeli spraševati zakaj jih je tako pomembno ohraniti pri nas.

Hipoteza 4: Kozolci se uporabljajo za prvotni namen sušenja pridelkov.

KOZOLCI SE DANES UPORABLJAJO ZA NJIHOV PRVOTNI NAMEN.

■ se strinjam ■ se delno strinjam ■ se ne strinjam

Grafikon 5: Kozolci se danes uporabljajo za njihov prvotni namen.

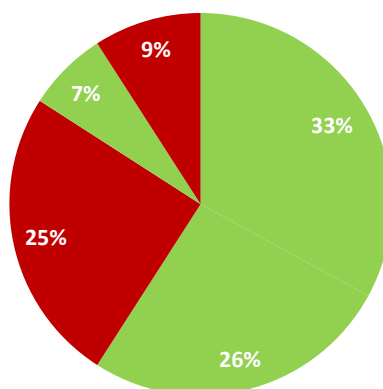
Hipoteza je zavrnjena. Iz odgovorov izhaja, da se le manjši del vprašanih strinja, da se kozolci uporabljajo za njihov prvoten namen, večina pa se jih delno strinja. To pomeni, da se zavedajo, da **imajo kozolci poleg prvotne še številne druge funkcije** – služijo kot turistična znamenitost, dajejo pečat pokrajini, uporablja se jih

za sušenje krme in občasno za turistične panoje.. torej gre v praksi za večnamensko rabo kozolcev, ki presega prvotni namen.

Hipoteza 5: Ljudje slabo poznajo različne tipe kozolcev.

OZNAČITE SAMO BESEDE, KI OZNAČUJEJO TIP KOZOLCA: (MOŽNIH JE VEČ ODGOVOROV)

■ toplar ■ prislojeni ■ pokončni ■ na psa ■ na konju

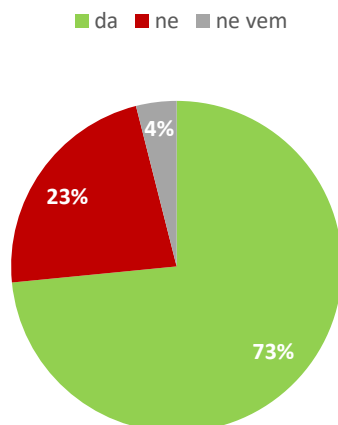

Grafikon 6: Označite samo besede, ki označujejo tip kozolca.

Hipoteza je zavrnjena, saj mnogi vprašani poznajo določene tipe kozolcev na Slovenskem. A hipotezo zavrnem s precejšnjim tveganjem. To pomeni, da največ ljudje poznajo toplarje in prislonjene kozolce, mnogi pa tudi mešajo tip kozolca z drugimi izrazi kot je pokončni kozolec ali kozolec na konju. Razlogi za takšno pomanjkljivo poznavanje kozolcev so v tem, da se ta element naše kulturne dediščine premalo promovira v medijih, premalo ga cenimo in le določene občine namenjajo posebna sredstva za obnovo tradicionalnih starih kozolcev na določenem območju. Veliko cenejši in hitreje zgrajeni so enostavnejši v trgovini naročeni elementi za stavbe, ki služijo za nastreške ali garaže, pa tudi za spravilo in sušenje krme.. zato ti cenejši potrošniški elementi nadomeščajo nekatere tradicionalne lesene, iz masivnega lesa grajene dražje kozolce. Vprašani največ poznajo »toplarje«, ki so v zadnjih letih bolj postali popularni zaradi turistične ponudbe, ki pod takimi kozolci pripravlja trgovine (npr. trgovina Biotehniškega centra v Naklem »pod kozolcem«) ali veselice, druženja za zaključene družbe ali zabave. To pa ni več prvotni namen rabe kozolca toplarja.

Hipoteza 6: Kozolci se bodo na Slovenskem ohranili za prihodnje rodove.

ALI MISLITE, DA SE BODO KOZOLCI NA SLOVENSKEM OHRANILI V NASLEDNJIH 50 LETIH?

Grafikon 7: Ali mislite, da se bodo kozolci na Slovenskem ohranili v naslednjih 50 letih?

Hipoteza je potrjena. Iz odgovorov nedvoumno izhaja prepričanje vprašanih pretežno mladih ljudi, da se bodo kozolci na Slovenskem ohranili, saj tako misli približno tri četrtine vprašanih. Razlogi so verjetno v tem, da se mladi anketiranci dobro zavedajo, da je kozolec pomemben del naše kulturne dediščine in ima velik potencial za trženje na raznih področjih, ne le na področju kmetijstva. Tu sicer srečamo razhajanje med pričakovanji tistih, ki zagovarjajo le ohranjanje tradicionalne rabe kozolca v kmetijstvu in zato podpirajo njegovo prvotno rabo in tistimi, ki menijo, da je treba kozolce ohraniti kot del podeželja tudi s tem, da se širi njihovo področje uporabe.

5. ZAKLJUČEK

Na podlagi mojih ugotovitev, sem prišla do končnega odgovora na vprašanje o razvoju kozolca v različnih krajih Slovenije. Z raziskovanjem sem ugotovila, da je najpomembnejši dejavnik za razvoj kozolca temperatura in s tem tudi podnebje. Ta vpliva tudi na izbiro in uporabo materialov, ki je tudi razlog za različen razvoj kozolca v različnih krajih. Pri načinu življenja pa ja na njegov razvoj vplivalo predvsem premoženje in položaj lastnika. Podatkov za vpliv kultur in navad pa nisem našla, ampak predvidevam, da so imele zagotovo določen vpliv na gradnjo pri izbiri materialov, pa tudi obliki strehe in predvsem pri okraševanju.

Kljub temu, da danes zapuščamo prvotni temeljni namen kozolca za sušenje kmetijskih proizvodov, bo kozolec kot arhitekturni dosežek pri gradnji na podeželju sigurno z nami ostal še dolgo časa. Zanimanje za našo kulturno dediščino se ne bo nikoli vstavilo, saj bomo vedno imeli nekega fotografa ali pa pisatelja, ki bi rad uprizoril ali pa pisal o naši dediščini, saj se bo zavedal, da je kulturna identiteta tista, ki nam daje oporo, ko se znajdemo v tokovih tujih vplivov in kultur. Tudi mi se bomo z njimi okoli nas počutili povezani s slovensko preteklostjo, kulturo in tradicijo.

Pomembnost kozolca je povezana tudi z nami, Slovenci, saj smo mi tisti, ki smo njegov pomen za Slovenijo začeli tržiti in deliti z drugimi. Zaradi tega je slovenski kozolec toplar, ki ima precej visoko stopnjo zapletenosti izdelave, znan po celem svetu in tudi pri nas. Po mojem mnenju, se zelo težko najde Slovenca, ki nebi poznal kozolca in njegovega namena. Upam, da sem s to raziskovalno nalogo tudi tistega, ki se morda ni zavedal pomembnosti naše tradicionalne sušilne naprave »na zrak, brez uporabe elektrike«, prepričala in seznanila z njegovo dragocenostjo in pomembnostjo.

6. LITERATURA IN VIRI

- Bezgovšek, T., & Cokan, F. (marec 2017). *Knjižnica Celje*. Pridobljeno 28. oktober 2020 iz <https://www.knjiznica-celje.si/raziskovalne/4201702698.pdf>
- Dular, D. (5. april 2014). *WordPress*. Pridobljeno 28. oktober 2020 iz <https://kozolci.wordpress.com/>
- Ekokmetija Galovšek*. (brez datuma). Pridobljeno 3. november 2020 iz <https://ekokmetijagolavsek.wixsite.com/ekokmetijagolavsek/post/kozolec-starina-ali-mojstrovina>
- Hazler, V. (2004). *Kozolci na Slovenskem (Izv. 3.)*. (P. Žvokelj, Prev.) Ljubljana: Kmečki glas.
- K.Ž. (3. avgust 2015). *Delo*. Pridobljeno 28. oktober 2020 iz <https://deloindom.delo.si/slovenska/kozolci-v-preteklosti-susilne-naprave-danes-za-luksuz>
- Lekše, B. (19. oktober 2014). *rtvslo.si*. Pridobljeno 28. oktober 2020 iz <https://www.rtvsllo.si/moja-generacija/kozolec-nezgresljivi-del-slovenske-etnoloske-dediscine/348996>
- Lukić, D. (2010). *DEDI*. Pridobljeno 28. oktober 2020 iz <http://www.dedi.si/dediscina/97-marovskov-kozolec>
- Mehle, R. (2013). *Tesarstvo Mehle*. Pridobljeno 28. oktober 2020 iz https://www.tesarstvo-mehle.si/index.php?option=com_content&view=article&id=13&Itemid=114
- Valvasor, J. V. (11. maj 1689). *Slava vojvodine Kranjske*. Pridobljeno 28. oktober 2020 iz <https://www.emka.si/webapp/wcs/stores/servlet/sl/emkasi/slava-vojvodine-kranjske-2266804-pr>
- Vogel, M. (18. januar 2013). *Delo*. Pridobljeno 28. oktober 2020 iz <https://old.delo.si/zgodbe/sobotnapriloga/kozolec-je-slovenski-in-osebni-statusni-simbol.html>
- Wikipedia*. (3. april 2018). Pridobljeno 28. oktober 2020 iz https://sl.wikipedia.org/wiki/De%C5%BEela_kozolcev

Wikipedia. (18. november 2019). Pridobljeno 28. oktober 2020 iz <https://sl.wikipedia.org/wiki/Kozolec>

Wikipedia. (2020, januar 24). Retrieved oktober 28, 2020, from <https://en.wikipedia.org/wiki/Hayrack>

KAZALO SLIK

Slika 1: Slika kozolca v Slavi vojvodine Kranjske	4
Slika 2: Kozolec v Sloveniji	5
Slika 3: Sestavni deli kozolca	6
Slika 4: Dvojni stegnjeni kozolec	7
Slika 5: Enojni kozolec	7
Slika 6: Dvojni vezani kozolec	8
Slika 7: Enojni kozolec z nadstreškom	9
Slika 8: Kozolec na kozla ali psa	9
Slika 9: Prislonec kozolec	10
Slika 10: Kozolec brez strehe	10
Slika 11: Marovškov kozolec	11
Slika 12: Logotip Dežele kozolcev	11
Slika 13: Kozolec danes	12
Slika 14: Kozolec uporabljen za druženje	12

KAZALO GRAFIKONOV

Grafikon 2: Čemu je namenjen kozolec?.....	17
Grafikon 1: Ali veste kaj je kozolec?	17
Grafikon 3: Pred koliko leti je nastal prvi kozolec na Slovenskem?	18
Grafikon 4: Ali mislite, da so kozolci pomembni za Slovenijo?	18
Grafikon 5: Kozolci se danes uporabljajo za njihov prvotni namen.....	19
Grafikon 6: Označite samo besede, ki označujejo tip kozolca.....	20
Grafikon 7: Ali mislite, da se bodo kozolci na Slovenskem ohranili v naslednjih 50 letih?.....	21